

Віктор КОНДРАШОВ

МИКОЛА АРКАС – ОРГАНІЗАТОР І КЕРІВНИК МИКОЛАЇВСЬКОЇ “ПРОСВІТИ”

Миколі Аркасу завдячує заснуванням Товариство “Просвіта” в Миколаєві. Композитор, поет, збирач фольклору, автор популярної праці з історії України, громадський діяч доклав багато зусиль до розвитку просвітянського руху, а відтак українського національного відродження Південної України.

Ключові слова: Микола Аркас, “Просвіта”, літературно-музичні вечори, вистави, лекції, національне відродження.

До історії української культури Микола Аркас увійшов як композитор, поет, збирач фольклору, автор популярної праці з історії України, громадський діяч. “Ще з дитячих літ Микола Миколайович виявляв палку любов до українства, захоплюючись його піснями, мовою, побутом, а згодом літературою і життям народним”¹, – згадували товариші. Його подвижницька діяльність на терені українського національного відродження підпорядковувалася завданням просвіти народу. Опера М. Аркаса “Катерина” збагатила музичну культуру України. “Історія України-Русі”, видана в 1908 р. у Петербурзі, сприяла відродженню історичної пам’яті українців. Яскраво висловив своє враження від книги М. Аркаса Б. Грінченко в листі до автора від 26 вересня 1908 р.: “Ви своєю популярною, легко написаною історією, готуєте широкого читача до читання трудніших історичних книжок..., збуджуєте в йому цікавість до минулої долі українського народу, допомагаєте розвиватися національній свідомості нашій...”².

Саме М. Аркасу завдячує заснуванням Товариство “Просвіта” в Миколаєві. “Це нелегка була праця, бо для цього потребувалося з’єднати більш-менш свідомих українців, число яких у цьому місті не досить велике і те до того часу жило вроздріб, не проявляючи ніяких спільних справ і зносин”³.

16 лютого 1907 р., завдяки зусиллям Миколи Миколайовича, Товариство було офіційно зареєстроване⁴, а 26 лютого 1907 р. відбулося його урочисте відкриття в Миколаєві⁵. Вранці цього дня в купецькому Соборі була відслужена панахида по Тарасу Шевченку, після чого в приміщенні технічного Товариства під головуванням М. Аркаса відбулися збори “Просвіти”. На них М. Аркас виголосив доповідь, присвячену завданням розвитку української культури, яку закінчив словами Великого Кобзаря:

*Учітєся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтєсь,
Йї свого не цурайтєсь.*

*Бо хто матір забуває, –
Того Бог карає,
Чужі люди цураються,
В хату не пускають⁶.*

Збори затвердили Статут, згідно з яким: “§ 1. Товариство має на меті допомогти розвоєві української культури і першим чином просвіті українського народу його рідною мовою, працюючи у Миколаєві. § 2. Видавати книжки, журнали, часописи і т.ін. українською мовою: заводити свої книгозбірні, музеї, читальні, книгарні та т.ін.; впоряджати публічні лекції і відчити, загально-просвітні курси, спектаклі, літературно-музичні вечори, концерти і т.ін.”⁷.

Фундатора миколаївської “Просвіти” обрали головою Товариства і головою його ради, якими він залишався до останнього дня свого життя. Дружина М. Аркаса Ольга Іванівна і син Микола теж брали участь у роботі Товариства. До “Просвіти” ввійшло понад 100 членів⁸, серед яких – українці, росіяни, євреї, німці⁹.

Упродовж 1907–1908 рр. Товариство “розвинуло свою діяльність до меж, дозволених своїми невеликими силами і обставинами сучасного життя, яке на кожному кроці ставило тій діяльності всякі перешкоди. Але товариство все ж таки, чим далі, то більш працювало, і праця та, приймаючи сталі форми і продуктивніше розвиваючись, наближалась до бажаних наслідків і до здійснення хоч малої частини тої мети, здійснення якої Товариство поставило своїм завданням”¹⁰.

У складі Товариства працювали чотири відділи: літературно-науковий, артистично-музичний, книгарне-книгозбірний, господарський¹¹. Діяльність членів організації, головним чином, полягала в проведенні літературно-музичних вечорів, вистав, читанні лекцій. М. Аркас прочитав миколаївцям цикл лекцій з історії України¹². “Просвіта” запрошувала до себе лекторів з інших міст. У 1908 р. письменник І. Личко (Воля) виступив перед мешканцями Миколаєва з лекціями про історію театру. Просвітяни підготували вистави опер “Катерина” М. Аркаса, “Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемівського, п’єс “Наталка Полтавка” І. Котляревського, “Шельменко-Денщик” Г. Квітки-Основ’яненка, “Сто тисяч”, “Мартин Боруля” І. Карпенка-Карого, “Сватання”, “Ведмідь” А. Чехова¹³. Вже в перший рік своєї діяльності літературно-науковий відділ влаштував 12 лекцій, а артистично-музичний – 22 вистави та літературно-музичні вечори¹⁴.

У помешканні Товариства була книгарня, книгозбірня й читальня. “Просвіта” отримувала українські часописи і журнали, а саме: “Літературно-науковий вісник”, “Рада”, “Рідний край”, “Світова зірниця”, “Слово”, “Громадський голос”, “Свобода”¹⁵.

Налагоджувалися зв’язки просвітян Миколаєва з товариствами інших міст України. У квітні 1907 р. вони отримали для розповсюдження від Одеської “Просвіти” 100 примірників брошури М. Комарова “Запорозькі вольності”, а М. Аркас надіслав в подарунок одеситам свою “Історію України-Русі”¹⁶.

Миколаївська “Просвіта” виступила на захист вільного розвитку української мови, впровадження її в гімназіях та університетах. Як голова Товариства М. Аркас 12 лютого 1908 р. звертався до члена Державної Думи І. Лучицького з проханням підняти питання про необхідність викладання українською мовою в початковій школі, введення курсів українознавства в гімназіях та університетах¹⁷. Аналогічні пропо-

зиції висловлював він листах від 30 квітня 1908 р. до петербурзької української громади та від 28 травня 1908 р. до празького всеслов'янського студентського з'їзду¹⁸.

Просвітяни відрахували по 5 відсотків від чистого прибутку на спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку в Києві¹⁹, виділили три стипендії учням технічної школи та кошти для заснування фонду позичково-допоміжної каси безробітним українцям, переважно членам Товариства²⁰.

Аналізуючи результати роботи Товариства, його голова 22 лютого 1908 р. сказав: "Чутка за нашу "Просвіту" пішла і на село, і звідтіль з-понад Бугу і Інгулу за скільки верств приїздять селяни подивитись і послухати, що в нас тут робиться, усі вони вертаються додому, по своїх хатах зачаровані і задоволені, і ми повинні бути надто задоволені тим враженням, що ми робимо на них, бо любов і повага рідної мови, рідного краю, поверне людей до поважання рідної сім'ї своєї..."²¹. Водночас з організацією роботи миколаївської "Просвіти" М. Аркас у своєму маєтку Богданівці відкрив школу з українською мовою викладання, яка, однак, проіснувала недовго, бо була заборонена владою²².

13 березня 1909 р. М. Аркас раптово помер. Коли в Миколаєві стало відомо про його смерть, до будинку покійного йшли старі й малі, багаті й бідні.

Побратими М. Аркаса з "Просвіти" писали: "Взагалі треба сказати, що це була людина доброї душі і серця, міцна духом і надзвичайно сердечна, проста і енергійна. Не одному людському горю, не одній людській біді запобіг Микола Миколайович своєю щедрою участю, бо близько приймав до свого серця горе кожної людини і тому-то нікому і ніколи не одмовляв в своїх допомогах, а скільки міг і чим міг"²³.

Микола Аркас залишиться в пам'яті нащадків борцем за українське національне відродження, вірним сином свого народу.

Viktor Kondrashov. Mykola Arkas – organizer and leader of "Prosvita" in Mykolaiv
The author examines the role of Mykola Arkas – composer, poet, folklorist, popular activist, author of popular edition of history of Ukraine, in establishment of "Prosvita" in Mykolaiv. Mykola Arkas belonged to the activists of "Prosvita" movement and, as a result, of Ukrainian national revival activists of South Ukraine.

Key words: Mykola Arkas, "Prosvita", literary-musical evenings, performances, lectures, national revival.

¹ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 164.

² Там само. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 11 зв.–12.

³ Там само. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 169.

⁴ Там само. – Спр. 6. – Арк. 11.

⁵ Николаевская газета. – 1907. – 27 февраля.

⁶ Там само.

⁷ ДАМО. – Ф. 206. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 24.

⁸ Николаевская газета. – 1907. – 27 февраля.

⁹ *Сарбей В. Г.* Микола Аркас і його "Історія України-Русі" // Аркас М. Історія України-Русі. – К., 1990. – С. 28.

-
- ¹⁰ ДАМО. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1.
- ¹¹ Там само. – Арк. 3.
- ¹² Там само.
- ¹³ Справоздання Українського Товариства “Просвіта” у Миколаєві. На 1 січня 1909 р. – Николаєв, 1909. – С. 10–11.
- ¹⁴ ДАМО. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 30.
- ¹⁵ Там само. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 11 зв.
- ¹⁶ Там само. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 5; Арк. 7.
- ¹⁷ Там само. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 15.
- ¹⁸ Там само. – Спр. 10. – Арк. 3.
- ¹⁹ Там само. – Спр. 2. – Арк. 36.
- ²⁰ Там само. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 11 зв.
- ²¹ Там само. – Арк. 11.
- ²² Там само. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 169 зв.
- ²³ Справоздання Українського Товариства “Просвіта” у Миколаєві. На 1 січня 1909 р. – Николаєв, 1909. – С. 4.